

מקומה של משנת 'ראוהו בית דין': מדוע היא מופיעה בפרק שלישי ולא בפרק שני?

פורטל הדף היומי למסכת ראש השנה

הרב יונתן קירש

"ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר..."
(מסכת ראש השנה, פרק ג' משניות א)

"כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן..."
(שם, משנה ב)

"הרבה נצטערתי להבין למה סכינא חריפא פסקה למשנה זאת מב' פרקים הקודמין שמדברים כולם מקידוש החודש כמשנה זו, ומה שייכות למשנה זו לחברה עם ב' פרקים הבאים שמדברים כולן מדיני שופר?"

(תפארת ישראל, על המשנה)

תוכן עניינים:

מיקום המשנה בפרק זה

כיוון אחד: תקיעת שופר בקידוש החודש

שופר וקידוש החודש - שיפוצא קא גרים

כוח ה'שיפוצא גרים'

שופר בקידוש החודש - רק כשהיה על פי ראייה ובארץ ישראל

כיוון שני: תלות ראש השנה בקידוש החודש

כוחו של בית הדין לקבוע מתי יחול דין ראש השנה

עיבור החודש בראש השנה - חידוש גדול יותר

כיוון שלישי: שופר בראש השנה שחל להיות בשבת – רק בבית דין שמקדשים בו את החודש
סיכום ומסקנה

מיקום המשנה בפרק זה

מיקומה של משנה א' בפרקה שלישי נראה שאינו במקומו. המסכת מחולקת לשני נושאים: קידוש החודש, הנידון בפרקים א-ב, ודיני שופר הנידונים בפרקים ג-ד. מדוע משנת "ראוהו בית דין" הובאה בפרק זה?

במאמר זה נציג שלוש כיוונים בדברי המפרשים כדי לענות על שאלה זו. כיוונים אלה יחשפו בפנינו יסודות של מסכת ראש השנה.

כיוון אחד: תקיעת שופר בקידוש החודש

הרב הנזיר (בספר קו ואור, עמוד קנא') ביאר שהמסכת מבקשת ללמדנו את "קישור השופר לקידוש החודש":

"איחוד הראיה דקדוש החדש והשמיעה דשופר:

ראוהו בית דין וכל ישראל וכו' משנה זו שייכת לפרק הקודם, שמסכת זו נחלקת לשנים, ב' פרקים הראשונים להלכות קדוש החודש וב' פרקים אחרונים להלכות שופר, ועיין תפארת ישראל. וי"ל ללמד קישור שופר לקידוש החדש, כבראש פרק ד' יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, ולרמב"ם הלכות שופר (פ"ב ה"ט), שאין תקיעה בשבת אלא בבית דין שקידשו החדש.

ובפסיקתא, תקעו, ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בכל (מקום אלא) בעינטב במקום שב"ד יושבים ומעברים את השנים והחדשים. וכן מדרש תהילים, תקעו בחדש שופר, זש"ה: "אשרי העם יודעי תרועה", אלו הזקנים שמעברין את השנה וקובעים החדשים, משמע שתקעו בקידוש החדש ובעיבור השנה, והעיקר, לאיחוד פרקי הראיה דקדוש החדש, והשמיעה דשופר, ולא תהא שמיעה גדולה מראיה. ג' מקורות תקיעות בר"ה הם: מיובל, ממדבר וגם מחדש "תקעו בחדש שופר". לקמן, כי קידוש החדש בשופר, שיפוצא גרים, ופירש"י שתוקעין בקידוש החדש, וכן משמע בפרקי ר"א ושומעין בו קול, שאומרים: "החדש הזה לכם", אשריהם העומדין במקום הזה, שנאמר: "אשרי העם יודעי תרועה" (י"ל משום שתקעו, רד"ל שם) ומסכת סופרים, סדר קידוש החודש, ואומרים מקודש מקודש, בכתבי יד ויתקע תשר"ת, ונ"א תר"ת וחסר לפנינו (עיין תורה שלמה לר"מ כשר, בפרשת בא, מילואים).

וכן פירשו מפרשים נוספים¹.

¹ ספר אהבת איתן, הרב אברהם קרעניץ, ראש השנה, פרק ג' משנה א':

... ועוד כי גם בקידוש החדש היו תוקעין בשופר כדאמרין בעלמא שיפוצא גרים כו' ע"ש משום הכי שייך משנה זו בדיני שופר עיין נידה ל"ח א' ברש"י ותוס' ד"ה שיפוצא גרים שופר שתוקעין בר"ח בקידוש החדש כו' ע"ש.

מקומה של משנת 'ראוהו בית דין': מדוע היא מופיעה בפרק שלישי ולא בפרק שני?

פורטל הדף היומי למסכת ראש השנה
הרב יונתן קירש

שופר וקידוש החודש - שיפורא קא גרים

ואכן, מצינו ביטוי לקשר שבין השופר על קידוש החודש - 'שיפורא קא גרים' (השופר גורם):

"שיפורא - שופר שתוקעין בו בית דין בקידוש החודש".
(רש"י, נידה דף לח ע"א, וסנהדרין מא ע"ב)

כוח ה'שיפורא גרים'

כוחו של ה'שיפורא גרים' חזק עד כדי כך, שיש לו ביטוי גם בשינוי הטבע למפרע, הנקבע לפי התאריך².

שופר בקידוש החודש - רק כשהיה על פי ראייה ובארץ ישראל

האדר"ת מסביר שבעת תקיעת השופר של קידוש החודש היו עומדים, ועל פי זה נהגו לעמוד ב'שבת מברכים'. כמו כן הוא מוסיף, שהיו תוקעים בשופר רק בזמן שהיו מקדשים על פי הראייה, ועוד רק בארץ ישראל³.

לפי זה נראה, שתקיעת השופר הייתה שייכת רק לקידוש החודש במצבו ה'אידיאלי' לכתחילה.

כיוון שני: תלות ראש השנה בקידוש החודש

כיוון נוסף הוא שיש חידוש דווקא לגבי ראש השנה, לעומת שאר ראשי חודשים. כידוע, ראש השנה חל בעצם בראש חודש תשרי. לפי זה, המשנה במיקומה כאן מדגישה כמה דברים:

כוחו של בית הדין לקבוע מתי יחול דין ראש השנה

בספר 'תפארת ציון' כותב שהחידוש הוא שדין ראש השנה עצמו אינו חל מיד עם היראות הלבנה (כפי ששינו במשנה הראשונה: 'ראוהו בית דין וכל ישראל וכו') אלא בקידוש החודש של בית דין⁴:

וכן בספר מילי דמרדכי, (הרב מרדכי זקס), עמוד נה', שחיזק כיוון זה ולבסוף כתב: "הרי שתקיעת שופר שהוא לקידוש החדש היא תקיעת שופר למצוה ולפיכך נשנתה משנה זו בפרק זה העוסק בדיני תקיעת שופר".
וראה בתורה שלמה (הרב מנחם כשר, מילואים לפרשת בא, ג', תקיעות שופר בקדוש החודש):
"והנה מצאתי מקור מפורש בכתבי יד הנדפס על ידי מרמורשטיין... אחרי שמביא בשינויים לשון מסכת סופרים פרק יט' ז' מה שאומרים בקדוש החודש: מקודש בציון מקודש, וכולכם ברוכים. ויתקע ת'ש'ר'ת'. ומביא שם שבכתב יד אחר יש גם כן סיום זה אולם התקיעות הם תקיעה תרועה תקיעה..."

² ראה ש"ך על יורה דעה, סימן קפט סעיף ו, סעיף קטן יג'. על פי הירושלמי בכתובות פרק א.

³ האדר"ת, כתב עת ישורון, ב', עמוד קסח', אות כז', קונטרס "ואלה יעמדו":

כתב המגן אברהם נהגו לעמוד בשעת אמירת ר"ח ביום פלוני דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד, תי"ז ס"ק ח', ורבינו הגרע"א ז"ל כתב ואני בער ולא אדע ולא אבין היכן מצינו שק"ח היה מעומד ואדרבה ברפ"ג דר"ה, משמע להיפוך שהיה מיושב, כוונתו להא דתנן ראוהו בי"ד והם שנים יושבו מחבריהם אצל היחיד וכו' ויאמרו מקודש מקודש. ולחומר הנושא היה נ"ל בכוונת רבינו המג"א ע"פ המבואר באות ל"ב בס"ד דתקיעת שופר צ"ל מעומד, וכך מבואר בנדה (לח, א) שיפורא גרים, ופרש"י שופר שתוקעין בו בי"ד בקידוש החודש, א"כ י"ל, דגם אותו התקיעה היה מעומד, ועל שנתקדש החודש עי"ז קרי ליה המג"א שק"ח היה מעומד.

אולם בסנהדרין (מח, ב) במש"ש בשיפורא ידע, פירש"י, שופר שהיו תוקעין בקידוש החודש ביום שהוא מתחיל הן מלא הן חסר וזה לא שמע את השופר עכ"ל. משמע שלא היה התקיעה בעת קידוש החודש, אלא בו ביום דוקא.

וחידוש גדול על רבותינו רש"י ותוס' ותשובות הגאונים שלא פירשו הך דגיטין (ס, ב) דמעיקרא הוה שיפורא בי ר"י ואח"כ בי רבה ולבסוף בי רב יוסף, אב"י ורבה, שעל אותו של קה"ח הוא דקא, ואולי ס"ל דמשפסקו אז לקדש על פי הראייה לא היה אז שופר כלל, וזה היה בימי אב"י ורבה כמש"כ הר"מ קה"ח פ' ה' ה"ג, וע"כ גם בדבר יהודה ל"ה כן.

אמנם בהא דאיתא בסנהדרין (ז, ב) אלו כלי הדינין, וא" שם שופרא מהם, פרש"י שופר לשמעתא ונידון, ותקשה דהו"ל לפרש לקידוש החודש, דהא ר"ה מאמוראים הראשונים היה, ובימיו היו מקדשים על פי הראייה, וצ"ל דלפי שהיו בבבל ודין קה"ח כמו עבור השנה שצ"ל דווקא בארץ ישראל כמש"ש (א, א) ויעוי, צ"ח ברכות, וא"ש גם הך דגיטין.

⁴ דבריו על פי הגמרא (דף ח עמוד א): "תנו רבנן: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החדש".

וכן במדרש (מדרש תהלים שוחר טוב מזמור פא ו):

"כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. אם אינו חק לישראל כביכול אינו משפט לאלהי יעקב, דתני ר' הושעיא גזרו בית דין למטה ואמרו היום ראש השנה, הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העמידו בימה, העמידו סניגורין, העמידו

מקומה של משנת 'ראוהו בית דין': מדוע היא מופיעה בפרק שלישי ולא בפרק שני?

פורטל הדף היומי למסכת ראש השנה
הרב יונתן קירש

"סידר רבינו זו המשנה בזה הפרק שמדבר על מצות ראש השנה, להורות דגם על ראש חודש דראש השנה, דעיקרו הוא להבית דין של מעלה לשפוט בו כל באי עולם, דמהסברא היה לנו לומר דכיון שנראה הלבנה ביום למ"ד בודאי קדשו אותו בשמים לראש חודש, וכבר היה בו המשפט, אף על פי כן הדין הוא אם לא הספיק לומר מקודש עד שחשיכה יהיה מעובר, דבזה הורה לנו דאין מתחילין לשפוט בבית דין של מעלה עד שמקדשין אות בית דין של מטה, כמ"ש בגמרא".
(תפארת ציון, הרב יצחק זאב יאדלר, עמוד שנח')

בזה מודגש כוחו של בית הדין של מטה.

עיבור החודש בראש השנה - חידוש גדול יותר

הסברים נוספים מצביעים על החידוש בכך שמעברים את החודש גם בראש חודש תשרי (שהוא ראש השנה):

ה'תפארת ישראל' מבאר שהחידוש הוא, שגם אם כבר נהגו יום אחד בקדושת ראש השנה ובתפילותיו, החודש מעובר⁵.

בספר 'עבודת דוד' מובא שהחידוש הוא החשש שמא ינהגו מנהג חול ביום ל', ומתוך כך ייווצר קלקול המועדות. עוד מובאת תשובה נוספת, שלולא משנה זו היינו חושבים שמקדשים את החודש למפרע למען בני הגולה⁶.

בכך מבליטה משנה זו את כוחו של קידוש החודש.

כיוון שלישי: שופר בראש השנה שחל להיות בשבת – רק בבית דין שמקדשים בו את החודש

קשר נוסף בין הנושאים אנו מוצאים במקרה שחל ראש השנה להיות בשבת. המשנה אומרת שבראש השנה שחל בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה:

"יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה".
(משנה , דף כט ע"ב)

והגמרא אומרת :

"ובראש השנה לא היו תוקעין אלא בבית דין שקידשו בו את החדש".
(ראש השנה, דף ל ע"א)

ספיקטורין, שגזרו בית דין דלמטה ואמרו היום ראש השנה, נשתהו העדים מלבוא או שנמלכו בית דין לעבר השנה והעבירוהו למחר, הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העבירו בימה, העבירו סניגורין, העבירו ספיקטורין, שגזרו בית דין שלמטה ואמרו למחר ראש השנה, ומה טעם כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמרין מתכנסין כל מלאכי השרת אצל הקדוש ברוך הוא ואמרין רבונו של עולם אימתי הוא ראש השנה, והוא אומר להם אלי אתם שואלים, אני ואתם נשאל בבית דין של מטה, מה טעם כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב".
⁵ תפארת ישראל – יכין, מסכת ראש השנה, פרק ג, משנה א:

אמר המפרש, הרבה נצטערתי להבין למה סכינא חריפא פסקה למשנה זאת מב' פרקים הקודמין שמדברים כולם מקידוש החודש כמשנה זו, ומה שייכות למשנה זו לחברה עם ב' פרקים הבאים שמדברים כולן מדיני שופר, וכפי הנראה לפע"ד ה"ט, ע"פ מ"ש רש"י [ר"ה ד"ל ע"ב], דבזמן קידוש החודש כל משחשיכה כ"ט אלול נהגו בו קודש וכן למחר כל היום, דשםא יבואו עדים עדיין, א"כ עשו קידוש והתפללו תפלת ראש השנה ותקעו בשופר, ולהכי סמך תנא משנה זו אצל פרקים הבאים דמייירי בראש השנה, דסלקא דעתך אמינא דאילו ראוהו בית דין וכו' בראש השנה, כיון שכבר נהגו בו קדושת ראש השנה, אפרסמי לה מלתא טפי, ולא לעברוהו, קמ"ל.

⁶ ספר עבודת דוד, הרב אהרון גולדברג, ראש השנה, כה' עמוד ב' :

כתב התפארת ישראל...ולולא דבריו היה נראה באופן אחר, דמאי דקאמר בגמרא דסלקא דעתך אמינא הואיל וראוהו בית דין וכל ישראל איפרסמא ולא לעברוהו הוי חידוש טפי בראש השנה משאר חדשים, דבשאר חדשים אף דאיפרסמא ויחשבו שנתקדש החדש, ליכא חשש קלקול מועדות, שהרי בית דין יפרסמו שלא נתקדש, אבל בראש השנה אם יטעו ויחשבו שנתקדש החדש ביום כ"ט ינהגו חול ביום ל' שהוא באמת ראש השנה, ואיכא חשש קלקול מועדות, ולזה קמ"ל דאפילו הכי אין חוששין לכך ומניחין אותו מעובר.

ועוד יש לומר על פי מש"כ רש"י לעיל (יח' א) שבני הגולה לא היו עושים אלא יום אחד ראש השנה דסמכין על הרוב שאין אלול מעובר, ולכן סלקא דעתך שיקדשוהו למפרע בשביל בני הגולה, קמ"ל דלא חיישינן להכי. ולפי מש"כ הוי חידוש מצד עיקר דיני ראש השנה, דלא חיישינן לקלקול מצות היום של ראש השנה, ושייך לפרק זה שמייירי בדיני ראש השנה...עיי' שם.

מקומה של משנת 'ראוהו בית דין': מדוע היא מופיעה בפרק שלישי ולא בפרק שני?

פורטל הדף היומי למסכת ראש השנה
הרב יונתן קירש

הרמב"ם כותב, שגם אחר החורבן תוקעים בכל מקום שיש בו בית דין בתנאי שזהו בית דין (הסמוך בארץ ישראל) שקידשו בו את החודש:

"ובזמן הזה שחרב המקדש כל מקום שיש בו בית דין קבוע והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל תוקעין בו בשבת, ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקידשו את החדש..."
(רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה ט)

תקיעת השופר בשבת תלויה בבית דין שקידשו בו את החודש, ובכך בעצם קידוש החודש "מחזק" את השופר. וכך הסביר בספר אהבת איתן:

"תפארת יכין אות א' גם לי היה קשה זה מעודי מדוע סידר תנא בריש פ"ג מה ששייך לפ"ב עיי' תירוצו של ת"י. לפע"ד נראה משום דגם תקיעת שופר תלוי בבית דין אם חל בשבת כדאיתא בריש פ"ד ע"ש. משום הכי מתחיל פרק זה ראוהו בית דין כו'..."
(אהבת איתן, ראש השנה, פרק ג' משנה א')

וכן בספר 'קול ואור' לרב הנזיר:

"ראוהו בית דין וכל ישראל וכו' משנה זו שייכת לפרק הקודם, שמסכת זו נחלקת לשנים, ב' פרקים הראשונים להלכות קדוש החודש וב' פרקים אחרונים להלכות שופר, ועיין תפארת ישראל. וי"ל ללמד קישור שופר לקידוש החדש, כבראש פרק ד' יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, ולרמב"ם הלכות שופר (פ"ב ה"ט), שאין תקיעה בשבת אלא בבית דין שקידשו החדש".
(ספר קול ואור, עמוד קנא)

סיכום ומסקנה

ראינו כמה הסברים לגבי מיקומה של המשנה של תחילת פרק שלישי במסכת ראש השנה.

כיוון אחד:

הראינו שהייתה תקיעת שופר בקידוש החודש. פירוש זה מציג את כוחה של השיפורה קא גרים' שבכוחה אף לשנות את הטבע למפרע. האדר"ת הסביר שרק כשהיה קידוש החודש על פי הראיה ובארץ ישראל הייתה תקיעת שופר. מכאן למדנו שתקיעת השופר בקידוש החודש הייתה נהוגה רק בקידוש החודש לכתחילה במצבו ה"אידיאלי" שלה.

כיוון שני:

ראינו שהמשנה מדגישה את תלותו של ראש השנה בקידוש החודש. בכך הדגשנו שבית הדין של מטה קובע מתי יחול הדין של מעלה. גם מבחינה הלכתית ראינו חידוש שמעברים את החודש בראש השנה, הן כשכבר נהגו יום אחד בקדושת ראש השנה ובתפילותיו, והן במצב שבו יש חשש לקלקול מסויים או צורך להתחשב בבני הגולה.

כיוון שלישי:

ראינו שבשנה שחל ראש השנה להיות בשבת היו תוקעים בשופר בבית דין שמקדשים בו את החודש. בכך מתבטא הקשר ההדוק שבין התקיעה בשופר של ראש השנה (אפילו בשבת) לבית דין וכוחם בקידוש החודש.

נראה כי כיוונים אלה מבליטים כמה יסודות מהותיים של מסכת ראש השנה:

- הקשר בין ראש חודש לראש השנה: מבחינה מעשית, בשניהם ישנה תקיעה בשופר.
- כוחו של בית הדין של מטה: לקבוע את התאריך, לקבוע מתי יחול הדין בראש השנה, ואף לשנות טבע למפרע (כוח השיפורה'). זוהי השלכה מהותית לנושא קדושת הזמנים - "מועדי ה'".
- קשר השופר למקדש: התעצמות תוקף השופר בהקשר לבית הדין המקדש את החודש ולבית המקדש בירושלים, בנוגע לתקיעת שופר בשבת.